

approaches to organization of aims of course's projection from basic to final level of studying. The main attention is paid at organization of problem studying and its part to conceptual projection.

Key words: innovational approach, conceptual project, basic studying, methodology of environmental projection.

УДК 72.01

Л.Г.Бачинська,
канд. арх., професор КНУБА

ПРО ЯВИЩЕ ЕКЛЕКТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Анотація: розглянуто явище архітектурної еkleктики і, зокрема, сучасної архітектурної еkleктики в зв'язку з умовами суспільно-економічного розвитку.

Ключові слова: суспільно-економічний розвиток, естетичний ідеал, архітектура, стиль, еkleктика.

Що є еkleктика взагалі і, зокрема, в архітектурі та мистецтві? Дефініція “еклектицизм”, виникнувши у стародавній Греції, спершу означала вчення, що не належить певній школі, але засноване на сполученні положень, запозичених з різних філософських систем [1, С. 649]. З часом вона розповсюдилася б інші галузі науки і набула значення механічного поєднання в одному вченні *різноманітних, органічно несумісних елементів*, навіть безпринципне запозичення та змішування суперечливих ідей, оцінок теорій тощо [2, С. 235]. У мистецтві та архітектурі еkleктику трактують як “поєднання в одному творі різноманітних елементів, прийомів, стилів...” Це явище як *суміш стилів* характерно для “перехідних періодів, коли об'єктивно співіснують два або декілька стилів (напрямів), які заміняють один одного в часі [3, С. 312]”.

Оскільки еkleктика як “суміш стилів” є антитезою формулюванню “стиль”, важливо з'ясувати, що є стилем в архітектурі, а також коли, за яких умов можлива поява стилю в архітектурі. Для цього потрібний невеличкий екскурс в область суспільно-економічного руху історії.

Архітектура, як і містобудування (котре можна вважати архітектурою більш крупних об'єктів, оскільки й архітектурні споруди і містобудівні об'єкти відносяться до єдиного об'єктного ряду) формуються під впливом різноманітних чинників: природнокліматичних, економічних, соціальних, релігійних, науково-технічного прогресу, історичних подій, політичного життя

народу, ідеологічних, естетичних і багатьох інших. Вид визначальної господарської діяльності людей у певну епоху (економічний лад) породжує відповідну їй структуру соціуму з чітко виявленою суспільною роллю кожного члену цього осередку. Соціальна структура населення містить також і представництво влади в державі. Саме цей соціум як система зв'язків або відносин, що виникають з сумісного життя людей, відтворених і трансформованих їх діяльністю, саме ця соціальна структура населення, відповідна до економічних відносин, має свою *сформовану суспільну свідомість як результат життєдіяльності*. Суспільна свідомість обіймає різноманітні суспільні погляди – світогляд, ідеологію, спрямованість на опрацювання теоретичних проблем, національні традиції, здатність до певної історичної оцінки, життєвий досвід, норми моральності, законодавство та право, що прийняті в державі, і взагалі будь-які прояви культури народу, в тому числі і сформований естетичний ідеал. Отож, *естетичний ідеал як частина суспільної свідомості є продуктом епохи з певними економічними відносинами і відповідною соціальною структурою населення*.

Підсумком життєдіяльності людей є не тільки система сформованих поглядів, але й *плоди цієї діяльності у вигляді різноманітних надбань матеріальної культури*, значною частиною якої за масштабами, тривалістю створення, матеріальному внеску і обсягам трудових зусиль, а також за ступенем відбиття соціально-історичних процесів *є містобудування і архітектурні споруди*. За Е.Грушкою будівництво населених міст – це колективна справа “комплексного характеру”: вона утворює засоби суспільного життя людей на окремих етапах суспільного розвитку і одночасно стає виразним ідеологічним і державно-політичним знаряддям [4, С. 19], тобто відбиває як функціональні потреби, так і художні переконання.

Кожний економічний лад переживає три періоди – зародження, розквіту та занепаду. В стані занепаду на базі старих економічних відносин виникають нові, а самий процес їх зародження відбиває стрімкий розвиток на тлі існуючих раніше. Згідно з цими трьома етапами суспільна свідомість є такою, що відповідає перехідній фазі або знаходиться у стані розквіту, коли певний вид економічних відносин вже оформився. Архітектура й містобудування є важливою частиною матеріальної культури, яка відбиває стан суспільної свідомості (духовного життя народу, життєдіяльність якого визначена економічними відносинами). У відповідності, по-перше, до соціально-економічного стану, який певною мірою зумовлює систему правління, вид державності, і, по-друге, через саму систему правління, структуру влади в першу чергу містобудування набуває певних рис: планування, зонування, конфігурації, силуету міста, типу містобудівного ансамблю, наявності міського

майдану, системи вулиць, які відбивають спосіб просторової організації населення в місті й ідеологічні завдання держави, і тим самим, у міському просторі визначається тип, місцезположення кожного окремого архітектурного об'єкту і його зовнішній вигляд, який повністю залежить від перелічених вище й інших чинників.

Зв'язок між економічним ладом, соціальною структурою населення і наслідками його матеріальної та духовної діяльності (в тому числі й в містобудуванні і архітектурі) добре проглядається через філософські категорії змісту та форми, де економічна діяльність людей є змістом їх життя, згідно з якою люди організовані за певною соціальною ієрархією, і такий спосіб їх організації є проявом внутрішньої форми існування суспільства, а зовнішня форма проступає у плодах його матеріальної і духовної діяльності, в тому числі й в способі розселення в містах і в певних типах необхідних йому споруд з відповідним зовнішнім виглядом.

Надзвичайно важливим аспектом народження певних напрямків в архітектурі та містобудуванні є *система правління в державі та її ідеологія*, котра в чітко організованому державному устрої із сформованою суспільною свідомістю, відповідною йому, визначає не тільки державне замовлення на стиль у мистецтві, архітектурі та містобудуванні як засіб артикуляції домінуючих поглядів, але й типи архітектурних споруд (їх номенклатуру, призначення та функціональне використання, структуру, об'ємно-просторову побудову, переважання симетричних або асиметричних композицій, наявність ордерної системи або її відсутність тощо). Ідеологія існуючої системи правління відбивається, перед усім, у спорудах – *представниках офіційної архітектури*: резиденціях, адміністративних й урядових будівлях, а також у *різноманітних типах громадських споруд, репрезентуючих владу*.

Таким чином, часова належність до різних фаз певного економічного стану відбиває відмінний рівень формування суспільної свідомості (а, отож, і духовного життя, ідеології правлячих шарів, естетичного ідеалу тощо), і через це спостерігається *неоднакове сприйняття архітектурної форми і несхожі вимоги до її відтворення*, тобто саме це *обумовлює або неоднаковий ступінь зрілості певного стилю* (приміром, архаїчний та класичний – у Стародавній Греції), або *різні стилі*, що більш чітко відповідають кожному етапу та послідовно змінюють один одного (приміром, романський та готичний з усіма його періодами).

Отож, можна стверджувати, що *стиль в архітектурі відображує рівень суспільної життєдіяльності, включаючи і естетичні й ідеологічні аспекти*, перші з яких відбивають зміст і характер суспільної свідомості, а другі - вид системи державного правління. У складі численних дефініцій стилю можна

виділити найсуттєвіше, що відмічають фахівці: це - сам стиль як сукупність характерних рис або ознак мистецтва [1, С. 552], єдність змісту, образної системи і художньої форми, що склалася за конкретних суспільних умов і властива різним історичним періодам і епохам [2, С. 638], відносно стійка система функціональних, просторових, естетичних характеристик архітектурної форми, яка складається в історичному розвитку матеріальної і духовної культури суспільства [3, С. 278].

Таким чином, основний зміст визначення стилю розподіляється на дві складових, які містять: а) що є стиль; б) де його місце в життєдіяльності людини і суспільно-історичному розвитку. Слід також мати до уваги, що стиль реалізується не тільки у формах, деталізації, у членуваннях архітектурного об'єкту, *але й в організації простору навколо нього*, у створенні крупних просторових композицій або їх відсутності.

Еволюційні процеси у людській життєдіяльності, їх матеріальна і духовна складові обумовлюють поступову зміну архітектурних стилів, які зароджуються на тлі вже існуючих, і *самий процес зародження і становлення стилю може проявлятися змішанням форм і деталей* (тобто еkleктизмом). Формування стилю у творчості окремих майстрів виникає як новації часу, на котрі сформоване соціальне замовлення, *суспільне мислення "підготовлене" до появи нового в оточенні*.

* * *

Європейська еkleктика кінця 19 - початку 20 ст., як і сучасна архітектурна еkleктика, на відміну від вже згаданого прояву еkleптики, є *цілковито іншим явищем*, яке потребує докладного розгляду з точки зору характеру економічних відносин цього періоду. Історичний період Нового часу (поява зачатків капіталістичних відносин) у Росії й Україні зсунутий і ущільнений відносно Європи (у Європі – це 15-18 ст., тобто майже 400 років, в нашій країні – лише з останніх років 17 до другої третини 19 ст. – не більше 180 років). Також, як і період Новітнього часу, означеного розвиненими капіталістичними умовами, двері в які були відкриті першими буржуазними революціями у кінці 18 століття, і до першої світової війни, у європейській історії продовжувався майже 125 років, тоді як тривалість його у Росії, починаючи з промислового перевороту 1870-х років, складала усього 40-45 років. Отож, *ступінь активізації суспільного життя в Європі і Росії вельми різний*. Росія повинна була досягнути стадії монополізації капіталу за проміжок часу у три рази менший. Звичайно, що *процеси формування міського оточення відповідно до нового мислення проходили набагато швидше і гостріше*.

В кінці 19 – на початку 20 ст. розквіт капіталу характеризує відносини між приватними власниками на основі конкуренції і рекламності розмірів їх

капіталів, що неминуче відбивається на їх нерухомості – принципах забудови, типах будинків, зовнішньому вигляді, їх деталізації за допомогою економного використання міських ділянок при забудові за червоними лініями, без “авансцени” і прийомами повного “накриття” прибутковими будинками майданчика забудови, зовнішній вигляд якої – яскрава кольорова гама, контраст кольорів, форм, пишне опорядження – повинні підкреслювати високий рівень прибутків власника, міцність та надійність його майна, впевненість у перспективі у порівнянні із оточенням. Кожний будинок сповіщає, артикулює в оточення своєю архітектурою нібито істинний стан справ власника, але насправді є лише його рекламою. Для реклами застосовуються усілякі засоби в будь-якому сполученні, будь-котрі найяскравіші архітектурні елементи, що найвиразніше можуть своїми формами підкреслити правдиву сутність суспільних відносин (за аналогією можна згадати архітектуру імператорського Риму, коли навіть поверхня сусідніх колон в одній споруді оброблялася по різному, щоби підсилити ефект пануючої ідеології). Від провокуючого суспільним станом хаосу у зовнішньому вигляді споруд оберігає смак майстра-зодчого, який, виконуючи соціальне замовлення, привносить в архітектуру певне відчуття міри, композиції, сполученості архітектурних форм та деталей.

Еклектика кінця 19 – початку 20 ст. зі своїми чітко вираженими принципами розміщення будинків у міському просторі і завдань вирішення зовнішнього вигляду з’явилася не раптово. Так само, слідуючи за змінами суспільної свідомості, що готувалася до прийдешніх перемін в економічному житті країни, як у Франції другої половини 18 ст., у літературі та мистецтві Росії у середині 19 ст. з’являються твори утопічного змісту, відбуваються соціальні процеси, що накопичують прояви негативного стану до старої форми суспільної життєдіяльності і підготовлюють ґрунт для його оновлення. Саме в цей час, або ще раніше – з 1830-40-х років – з’являються риси згасання класицизму і народження “моди” на готику, романський стиль, російсько-візантійський, на стилізаторство у дусі європейського Середньовіччя тощо. У творчості видатного російського архітектора А.І.Штакеншнейдера, який віртуозно володів мистецтвом інтерпретації стилів Відродження та бароко, відобразилися його чудове чуття і здатність розпізнавати потреби часу у певних художніх образах, можливості прочитання форм і деталей з оточення, сполучати різностильові елементи в одній споруді і приміщенні, які визначають талановитого стилізатора як еклектика.

Стилізатори середини 19 ст. спираються на традиційні матеріали і форми, в еклектизмі кінця століття широко використовують метал як ознаку оновленого життя, соціального устрою та мислення.

Загострення ситуації у міській забудові передвоєнного часу (потреби у великій кількості прибуткових будинків і квартир для накопичення капіталу, що призводило до ігнорування проблем здоров'я нації), а також післявоєнна обстановка у європейських державах (знищення житлового фонду міст на місцях боїв) збудила здоровий глузд, вимусила звернутися до санітарно-гігієнічних та функціональних проблем міста на початку 20 ст., що послужило основою для ствердження і розповсюдження інтернаціонального (позанаціонального і певною мірою позаформеного стилю, що спирається на новий, зручний у виготовленні і застосуванні під час будівельних робіт, міцний, надійний та інертний до агресивної дії доквілля будівельний матеріал – залізобетон). Це ознаменувало зародження нового стилю “функціоналізму” (або “конструктивізму” на російській ниві).

Оскільки функціоналізм історично слідував за періодом еkleктизму, це дозволило декотрим авторам углядіти у прояві еkleктики кінця 19 – початку 20 ст. тенденцію, що була характерна для попередніх епох, коли еkleктика підготовлювала появу нового стилю і через те являла собою перехідний етап. Насправді, у цей час це не так через те, що еkleктизм періоду 19 – початку 20 ст. відбиває дух часу за його сутністю. Саме за цієї причини дослідник архітектури Петербургу 19 ст. А.Л.Пунін називає еkleктизм новим напрямом і стилем в архітектурі [5, С. 326]. А.В.Іконников надає точну назву явищу еkleктики в архітектурі 19 ст., котре є надзвичайно вдалою характеристикою. Еkleктика (як дещо недосконале, суміш стилів) замінюється на поняття “Архітектура вибору” (як головна орієнтація для архітектора у його діяльності в період конкурентної боротьби за соціальну першість і необхідність рекламування власника) [6].

* * *

Історія радянського періоду 20 ст. народжує стильові напрямки, відповідні суспільній ідеології того часу, завданням внутрішньої політики і визначають вид державної влади та її стан кожного історичного моменту. Але тут йдеться не про це.

Кінець 20 – початок 21 ст. (незважаючи на попередні етапи псевдо – та неокласицизму у радянській практиці, характерних для централізації влади у державі, а в проміжку між ними – етапу індустріально-техніцистського, що виник на основі впровадження демократичних віянь) ознаменувався широким розповсюдженням стилізаторства і неприхованого еkleктизму в архітектурі крупніших міст України, причому - з елементами формування великих симетричних чи дисиметричних композицій. Відвертий, можна сказати, “неприборканий” сучасний еkleктизм не гребує неграмотним, не смаковим

використанням пишних архітектурних форм без врахування тектоніки конструкцій, запозиченням лінійної і об'ємної композиції з різних стилів, трактованих у сучасних конструкціях і матеріалах, колориті, великому масштабі.

Наука 20 століття, спираючись на здатності просторового сприйняття людини, сформулювала принципи створення архітектурної форми, за якими враховуються особливості її перцепції під неоднаковими кутами, з відмінними відстанями, на різній швидкості руху, за умов гармонійної єдності споруди та оточення, інформаційності зорового поля тощо [7, 8, 9]. Сучасні архітектурні проекти споруд, що опрацьовуються колективно (поза авторською відповідальністю за заповідяне і низькопробної якості, що також є віянням часу, і через те не слід дорікати авторам проекту), особливо це проявляється у проектах багатоповерхових та висотних житлових комплексів, орієнтовані на власну композицію споруди, яка не враховує умови її сприйняття, часто являє собою великомасштабні прості геометричні побудови з підкресленим центром або віссю симетрії поза будь-яким композиційним зв'язком з оточенням та завданням формування його ансамблю. Для них характерні пишні і часто монументальні форми, виконані зовсім не у тих матеріалах, які вони імітують, або їх крупні засклені поверхні закривають перфорацію суцільної стіни з відносно невеликими віконними прорізами, і зовсім без врахування як умов візуального сприйняття поверхні фасаду і об'єму будинку, так і розумних вимог функціональної безпеки (приміром, у завершенні багатоповерхової споруди використовують балюси або відкриті “французькі” балкони до 30 поверху).

Сучасна еkleктика з'явилася як нібито оригінальна демонстрація нових умов у порівнянні з радянським періодом суспільного життя незалежної України. Причини її появи - ті ж самі, що і в кінці 19 ст., - економічні відносини розквітлого капіталу, які підтримуються усім суспільним життям сучасного міста: дорогі заходи, перебування в місцях розваг бомонду, “на тусовках”, стало “модно” бути багатим – хоча би зовнішньо ним здаватися, - все це висувається на перед. “Модно” і матеріально вигідно бути дизайнером-виконувачем волі “владі предержави”. Конкурентноздатність і крайня потреба рекламування конче необхідні як замовникам для здійснення їх мети, так і архітекторам, дизайнерам для підтримання власної марки і можливості вижити у жорстких умовах ринку.

Еkleктика кінця 20 ст. всмоктала у себе весь історичний досвід стильових напрямків минулого століття (в одній споруді можна побачити не тільки певні класичні, барокові деталі, але й прийоми конструктивної атектонічності, характерні для постмодернізму), базується на використанні нових технологій будівництва, нових матеріалів, в тому числі й широкої палітри синтетичних,

недовговічних, токсичних, таких, що імітують натуральні, природні, довговічні, надійні і корисні для людини. Через те своїми хибними прийомами підробки маси, монументальності або легкості, прозорості а la “павільйон світла”, бажанням не бути, а здаватися, атектонічністю конструктивної системи, силою примітивних деталей з різних стильових напрямків, великомасштабністю споруд, що відкидають сталі закони формування середовища навколо них, архітектура початку 21 століття, що обтяжена стильовим досвідом століття попереднього, констатує агресивність нашого доквілля і “кричить” нам про неблагополучний стан духовного життя нашого народу, який, нажаль, є об’єктивною реальністю сьогодення. Залишається тільки сподіватися на те, що пануючі брутальні, агресивні і примітивні прояви сучасної архітектурної еклектики є перехідним етапом і створюють основу для подальшого народження нового естетики, визнаної суспільством.

Список використаних джерел

1. Брокгауз Ф., Эфрон И. Энциклопедический словарь, Современная версия. - М.: ЭКСМО, 2005. – 672 с.
2. Словник іншомовних слів / За ред. Мельничука О.С. – К.: УРЕ, 1977. – 776 с.
3. Архітектура. Короткий словник-довідник. / За заг. ред. Мардера А.П. – К.: Будівельник, 1995. – 335 с., ил.
4. Грушка Э. Развитие градостроительства. – Братислава: Издат-во Словацкой академии наук, 1963. – 660 с., ил.
5. Пунин А.Л. Архитектура Петербурга середины XIX века. – Ленинград, 1990. – 346 с., ил.
6. Иконников А.В. Архитектура XX века. Утопии и реальность. Том 1 и 2. – М: Прогресс-Традиция, 2001.
7. Середюк И. Восприятие архитектурной среды. – Львов: Вища школа, 1979. – 202 с., ил.
8. Беляева Е.С. Архитектурно-пространственная среда города как объект зрительного восприятия. – М: Стройиздат, 1977. – 127 с., ил.
9. Филин В.А. Видеоэкология. - М.: ТАСС-Реклама, 1997. - 317 с.

Аннотация

Рассмотрено явление архитектурной эклектики и, в частности, современной архитектурной эклектики в связи с условиями общественно-экономического развития.

Ключевые слова: общественно-экономическое развитие, эстетический идеал, архитектура, стиль, эклектика.

The summary

The phenomenon of the architectural eclectic and, in particular, modern architectural eclectic is considered in connection with conditions of social-economic development.

Key words: social-economic development, aesthetic ideal, architecture, style, eclectics.